

यशोदा गर्ल्स आर्ट्स & कॉमर्स कॉलेज,
स्नेह नगर, नागपूर

विषय – तुलनात्मक राजकारणाचा व्यवस्थावदी दृष्टिकोण

डॉ. शरद सांबारे

विषय प्रवेश:-

- ❑ तुलनात्मक राजकारणाचा अभ्यास करीत असतांना व्यवस्थावादी दृष्टिकोन आपल्याला पाहायचा आहे. त्या अगोदर दृष्टिकोन म्हणजे काय याची माहीती आपण घेवूया.
- ❑ अभ्यासकाने एखाद्या राजकीय बाबींचा किंवा संपूर्ण राजकीय व्यवस्थेचा अभ्यास करण्यासाठी कोणती संकल्पना गृहीत धरली आहे. किंवा आपल्या अभ्यासासाठी कशाची निवड केली आहे, याला दृष्टिकोन म्हटले जाते.
- ❑ वेगळ्या शब्दात सांगायचे म्हणजे विषयाकडे बघण्याची अभ्यासकाची भूमिका म्हणजेच त्याने स्वीकारलेला त्या विषयीचा दृष्टिकोन होय. एखादी संकल्पना मध्यवर्ती समजून तिच्या अनुशंगाने सर्व राजकीय क्रिया आणि प्रक्रियांचा अभ्यास केला जाऊ शकतो.

प्रास्ताविक:-

- 20 व्या शतकात ज्या नविन संकल्पना राज्यशास्त्रात निर्माण झाला त्यापैकी राजकीय व्यवस्था ही संकल्पना अतिशय महत्वाची व लोकप्रिय ठरली.
- राजकीय व्यवस्थेचा माध्यमातून संपूर्ण राज्यशास्त्राचा अभ्यास करता येवू शकतो. असा दृष्टिकोन निर्माण झाला.
- डेव्हिड ईस्टन याने 'दि पोलिटीकल सिस्टीम' हा ग्रंथ प्रकाशित करून या दृष्टिकोनाला फार मोठी चालना दिली.
- इतकेच नव्हे तर राज्यशास्त्राच्या अभ्यासात क्रांतीकारी बदल त्यातून घडून आले. परंपरागत राज्यशास्त्रातील राज्य, राष्ट्र, शासनसंस्था, राज्यघटना इत्यादी संस्थात्मक अर्थबोध करून देणाऱ्या आणि त्यामुळे मर्यादित ठरलेल्या संकल्पनेऐवजी राजकीय व्यवस्था ही अत्यंत व्यापक संकल्पना आधुनिक राज्यशास्त्रात वापरण्यात येत आहे.

राजकीय व्यवस्थेच्या व्याख्या

1) डेविड ईस्टन:-

“अधिकृत निर्णय होऊन त्यांची बंधनकारकरीतीने अंमलबजावणी करणाऱ्या समाजातील क्रिया प्रतिक्रियात्मक व्यवस्थेला राजकीय व्यवस्था म्हणतात.”

2) रॉबर्ट डहल:-

“राजकीय व्यवस्था ही मानवी संबंधाची अशी अर्थपूर्ण व्यवस्था आहे. की जीच्या जडणघडणीत सत्ता, नियम व अधिकार सातत्याने समाविष्ट झालेले असते.

राजकीय व्यवस्थेची लक्षणे

- 1) भागांची परस्पर निर्भरता
- 2) सिमा
- 3) पर्यावरण
- 4) वैध दंडशक्ती

राजकीय व्यवस्थेची वैषिष्ट्ये:-

- 1) राजकीय साधनांचे असमान नियंत्रण
- 2) राजकीय प्रभावाचा शोध
- 3) राजकीय प्रभावाचे असमान वाटप
- 4) संघर्षपूर्ण उद्दिष्ट्यांचे समाधान.
- 5) अधिमान्यतेची प्राप्ती
- 6) विचारप्रणालीचा विकास
- 7) इतर राजकीय व्यवस्थांशी आंतरक्रिया
- 8) राजकीय व्यवस्थेची गतिशीलता

राजकीय व्यवस्थेची कार्ये:-

1) रूपांतरीत कार्ये

I. आदान कार्ये-

- 1) हितसंबंधाचे अविष्करण
- 2) हितसंबंधाचे सुसुत्रीकरण
- 3) संसूचन

II. प्रदान कार्ये –

- 1) नियम निर्मिती
- 2) नियम कार्यवाही
- 3) नियम न्यायदान

2) क्षमतेची कार्ये

- 1) उत्पादन क्षमता
- 2) नियंत्रण क्षमता
- 3) वितरण क्षमता
- 4) प्रतिसाद क्षमता

राजकीय व्यवस्थेचे प्रकार:-

बंलांडेल ने राजकीय व्यवस्थांचे त्यांच्या स्वरूपावरून चार प्रकार केले आहेत.

- 1) उदारमतवादी लोकशाही राज्यवस्था
- 2) साम्यवादी राजकीय व्यवस्था
- 3) परंपरागत राजकीय व्यवस्था
- 4) सर्वकश किंवा सर्वाधिकारी राजकीय व्यवस्था

धन्यवाद